

Економіка

УДК 351:796.011.1:615.825

Тарасенко Олексій Сергійович

кандидат економічних наук, докторант

Київський національний університет технологій та дизайну

Tarasenko Oleksiy

Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student

Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: 0000-0003-3024-1385

Кирчата Ірина Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і підприємництва

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Kyrchata Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the

Department of Economics and Entrepreneurship

Kharkiv National Automobile and Highway University

ORCID: 0000-0002-0270-1586

Приходько Ольга Миколаївна

кандидат наук з державного управління, доцент, директор

Учбово-методичного центру післядипломної освіти та підвищення кваліфікації

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Prykhodko Olga

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Director of the

Educational and Methodological Center of

Postgraduate Education and Skills Development

Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: 0000-0002-4999-5964

Берестяна Тетяна Володимирівна

заступник директора

Навчально-наукового інституту захисту інформації

Державний університет телекомунікацій

Berestiana Tetiana

Deputy Director of the

Educational and Scientific Institute of Information Protection

State University of Telecommunications

ORCID: 0009-0007-1455-234X

**ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР
PROSPECTS FOR THE INTEGRATION OF UKRAINIAN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS INTO THE EUROPEAN EDUCATION
AREA**

***Анотація.** У статті розглянуто перспективи інтеграції закладів вищої освіти України в європейський освітній простір. Констатовано, що історичним моментом в історії України став 23 червня – представники всіх 27 країн ЄС проголосували за надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Це значно розширило перелік сучасних європейських інструментів підтримки учасників освітнього процесу в Україні. Як приклад, розглянуто ці інструменти: Science4Refugees, Erasmus, Horizon Europe тощо. Наведено статистичні дані, що характеризують сучасний стан освітньої інфраструктури України, яка зазнала значних руйнувань внаслідок воєнних злочинів Росії. Описано основні заходи, які вживає команда МОН України та партнери з ЄС для забезпечення сталості та безперервності навчального процесу українських студентів-біженців за кордоном. Проаналізовано шляхи інтеграції закладів вищої освіти України*

в європейський освітній простір: розширення програм обміну студентами та викладачами, програм подвійних дипломів, індивідуальних грантових програм. Запропоновано напрями удосконалення навчального процесу та методики навчання в університетах України відповідно до вимог європейського освітнього простору. Проаналізовані кроки допомоги європейських міністрів у воєнний період учасникам освітнього процесу: надання освітніх послуг вимушено евакуйованим громадянам України; інтеграція українських студентів-біженців до системи освіти європейських країн; психологічний супровід та соціалізація студентів у країнах ЄС; напрями диверсифікації фінансових інструментів допомоги системі освіти України, а також посилення співпраці та участі у спільних міжнародних наукових проєктах; здійснення студентського академічного обміну та мобільності програми та ін. Зауважено стосовно необхідності збереження унікальних рис, особливо багату культурно-історичну спадщину, української системи освіти і науки в процес європейської інтеграції.

Ключові слова: *освітній простір, навчальний процес, науковий проєкт, грант, академічний обмін.*

Summary. *The article examines the prospects for the integration of higher education institutions of Ukraine into the European educational space. It was established that June 23 was a historic moment in the history of Ukraine - representatives of all 27 EU countries voted to grant Ukraine the status of a candidate for EU membership. This significantly expanded the list of modern European tools for supporting participants in the educational process in Ukraine. As an example, these tools are considered: Science4Refugees, Erasmus, Horizon Europe, etc. Statistical data characterizing the current state of the educational infrastructure of Ukraine, which has undergone significant destruction as a result of Russia's war crimes, is provided. The main measures*

taken by the team of the Ministry of Education and Culture of Ukraine and partners from the EU to ensure the stability and continuity of the educational process of Ukrainian refugee students abroad are described. Ways of integrating higher education institutions of Ukraine into the European educational space are analyzed: expansion of student and teacher exchange programs, double degree programs, individual grant programs. Directions for improving the educational process and teaching methods in Ukrainian universities in accordance with the requirements of the European educational space are proposed. The analyzed steps of European ministers' assistance during the war period to participants in the educational process: provision of educational services to forcibly evacuated citizens of Ukraine; integration of Ukrainian refugee students into the education system of European countries; psychological support and socialization of students in EU countries; directions for diversification of financial instruments to help the education system of Ukraine, as well as strengthening cooperation and participation in joint international scientific projects; implementation of student academic exchange and program mobility, etc. The need to preserve the unique features, especially the rich cultural and historical heritage, of the Ukrainian system of education and science in the process of European integration was noted.

Key words: *educational space, educational process, scientific project, grant, academic exchange.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, який швидко змінюється, і характеризується такими постійними викликами, як пандемія COVID-19 і збройна агресія Росії проти України у 2022 році, потреба в глобальних змінах у вищій освіті стала як ніколи актуальною. Інтеграція національних систем освіти в єдиний глобальний освітній простір стала необхідною, що відповідає вимогам часу. Це вимагає суттєвої трансформації підходів до

навчання та впровадження різноманітних платформ дистанційного навчання.

Справді історичним моментом став якісно новий етап відносин між Україною та ЄС у 2022 році, коли 23 червня представники всіх 27 країн ЄС проголосували за надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. До цього дня Україна пройшла досить тривалий і складний час, було проведено численні реформи в різних сферах життя, але безумовне прагнення приєднатися до європейської родини як бруталне вторгнення російської армії на територію суверенної України та спроба анексії її території 24 лютого 2022 року (відразу на 5-й день після вторгнення російських військ Україна подала заявку на членство в ЄС). Таким чином, ЄС вперше у своїй історії дав зелене світло для європейської інтеграції зруйнованій війною країні, частина території якої тимчасово окупована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесів інтеграції закладів вищої освіти України в європейський освітній простір займаються багато українських науковців. В рамках нашого дослідження відокремимо найбільш значимі.

Кручек О. А. констатує: «під час приєднання України до Болонського процесу (2005 рік) не було проведено відповідної інформаційної роз'яснювальної кампанії серед суспільства та при відсутності політичної волі, не було проведено швидкого реформування національної освіти в цілому, адже майбутній студент починає навчання із дошкільного освітнього закладу, й продовжує його у школі» [1].

Грузинська І. визначає: «приєднання до Болонського процесу є ключовим принципом публічної політики України у сфері забезпечення якості вищої освіти, який вимагає запровадження ряду важливих державно-політичних заходів, спрямованих на адаптацію вітчизняних управлінських та нормативних систем до стандартів європейського простору вищої освіти» [2]. Особливою мірою зазначене стосується

розгортання системи забезпечення якості вищої освіти, оскільки зазначена проблема характеризується винятковою актуальністю і недостатньою відпрацьованістю, як в державно-управлінському, правовому, організаційному, так і в науковому та методичному аспектах [2].

Гринюк С. П. та Зайцева І. В. зробили висновок, що міжнародне співробітництво закладів вищої освіти України є невід'ємною складовою частиною інтеграції України до Європейського простору вищої освіти, важливим чинником посилення її конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, що неухильна інтеграція системи вищої освіти України в Європейський простір вищої освіти сприяє підвищенню позицій вітчизняних університетів у міжнародних рейтингах [3]. Визначено перспективи розвитку досліджуваного феномену в Україні та робиться акцент на посиленні дослідницького потенціалу, зорієнтованого на розв'язання проблем трансформації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій, важливості відповідного спрямування тематики фундаментальних наукових досліджень [3].

Сілкова О., Макаренко О. та Макаренко В. проаналізували загальноєвропейську стратегію єдиного освітнього простору направлену на вдосконалення підготовки конкурентоздатності та висококваліфікованих професійних кадрів, виокремлено її основні напрямки: загальний, постійний доступ до навчання, розробка ефективних методів викладання, самоосвіти, легкий доступ до високоякісної інформації, надання навчальних знань за допомогою інформаційних технологій [4].

Желанова В. довела, що інтеграційні процеси в освітньому просторі України пов'язані з явищем поліпідхідності, як єдності системного, діяльнісного, аксіологічного, акмеологічного, компетентнісного, суб'єктного, технологічного, середовищного та інших наукових підходів [5].

Незважаючи на велику кількість публікацій у сфері педагогіки, питання інтеграції закладів вищої освіти України в європейський освітній простір потребують подальшого розвитку на основі постулатів інтеграції суспільства. Це пов'язано з тим, що існує певна прогалина в теоретичних знаннях щодо перспектив розвитку процесів інтеграції України та Європи післявоєнного відновлення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження перспектив інтеграції закладів вищої освіти України в європейський освітній простір.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство змінює всі сфери людської діяльності. Національні системи освіти європейських країн сформувалися до середини ХХ століття і не встигали за вимогами сучасності. Наприкінці 1980-х років для вирішення цієї проблеми в Європі було запроваджено концепцію загальноєвропейського освітнього простору.

Проте інерційний розвиток освіти і науки в Україні за період її незалежності призвело до їх віддалення від реальних потреб держави, суспільства та економіки.

Освіта вважається загальною духовною сферою, що характеризується ціннісними орієнтаціями. Застосування сучасних педагогічних технологій удосконалює передачу досвіду попередніх поколінь молодим європейцям. Приєднання до єдиного європейського простору вищої освіти відкриває багато перспектив для розвитку освіти в Україні з очевидними перевагами для студентів, викладачів, дослідників та молодих спеціалістів. Однак це також створює багато проблем. Першочерговими завданнями, які стоять перед національною вищою школою, є прийняття моделей освіти, які відповідають «болонським» принципам, відповідають національним традиціям та інтересам України, побудова комплексної системи забезпечення якості.

Створення якісної системи вищої професійної освіти є життєво необхідним. Удосконалення навчального процесу та методики навчання в університетах можна досягти, беручи до уваги такі фактори:

- 1) ринок освітніх послуг перенасичений пропозиціями різноманітних державних і недержавних навчальних закладів (особливо у сфері економіки, юриспруденції, психології);
- 2) громадяни та бізнес підвищили вимоги до якості освіти;
- 3) з'явилися нові технічні та методичні можливості отримання освітніх послуг;
- 4) потреби населення стали більш різноманітними у виборі освітніх послуг;
- 5) всі заклади вищої освіти захищають свої сегменти і змушені боротися за потенційний контингент студентів.

У звіті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [6], за результатами репрезентативного опитування, яке було проведено у серпні-вересні 2022 року, 73% батьків повідомили, що віддадуть своїх дітей до формальної школи в межах їх поточної країни перебування, а 18% повідомили, що надають перевагу тому, щоб їхні діти продовжували дистанційне навчання за українською програмою. Головними причинами, чому батьки не віддають дітей до місцевих шкіл вказували наступні: не мають наміру залишатися у країні перебування 21%, мовний бар'єр – 15% [6].

У Офісі освітнього омбудсмена України у серпні 2022 року провели опитування батьків дітей, які навчалися за кордоном у минулому навчальному році [7]. Участь у цьому опитуванні взяли 7921 батьків здобувачів освіти. Більшість опитаних батьків, які зараз знаходяться зі своїми дітьми за кордоном, раніше чи пізніше планують повернутися в Україну – 82,5% (6537). Ще 37,9% (3004) опитаних планують повернутися, але не знають, коли це зробити: 12% (953) опитаних ще не визначилися або

вагаються, чи повертатися; 3,9% (308) – не планують повертатися та хочуть залишитися за кордоном; 1,6% (123) опитаних вказували, що не знають, коли повернуться або повернуться тоді, коли буде безпечно.

Протягом останніх років на основі кращого досвіду освітніх реформ у країнах ЄС в Україні проведено ряд освітніх реформ, спрямованих насамперед на оптимізацію вітчизняної закладів освіти, підвищення їх потенціалу та якості надаваних освітніх послуг. Проте самі навчальні заклади та вчителі стали для російських загарбників не випадковою мішенню, окупанти свідомо знищували все, що стосувалося виховання та патріотичного виховання вільної української нації.

Освітня інфраструктура України зазнала і продовжує зазнавати масових руйнувань. Так, за півріччя вторгнення агресора в Україну постраждали понад 2,5 тисячі навчальних закладів, з них щонайменше 300 були повністю зруйновані (насправді майже 50% усіх навчальних закладів – школи).

У важких умовах військового стану Міністерство освіти і науки України (МОН України), як центральний виконавчий орган, відповідальний перед суспільством за сталий та інноваційний розвиток системи освіти і науки України на національному, європейському та світовому рівнях, зробив і продовжує робити все можливе для організації безперервності та безпеки освітнього процесу українських учнів та студентів. на території України, а також для всіх студентів-біженців за кордоном [8].

З цієї причини було організовано серію онлайн-зустрічей з міністрами освіти європейських країн для обговорення першочергових кроків допомоги Україні, під час яких сторони обговорили такі питання [8]:

– надання освітніх послуг вимушено евакуйованим громадянам України, створення необхідних умов для дистанційного навчання за

українськими програмами (наприклад, платформа Всеукраїнської школи онлайн);

– інтеграція українських студентів-біженців до системи освіти європейських країн, зокрема можливість зарахування отриманих знань, навичок, оцінювання та взаємне визнання в системах освіти ЄС та України;

– психологічний супровід та соціалізація студентів у країнах ЄС;

– організація тимчасових екзаменаційних пунктів для проведення основної та додаткової сесій національного мультипредметного тестів (НМТ) рамках вступної кампанії 2022/23 навчального року;

– напрямки диверсифікації фінансових інструментів допомоги системі освіти України, а також посилення співпраці та участі у спільних міжнародних наукових проєктах;

– здійснення студентського академічного обміну та мобільності програми та ін.

Ще однією важливою темою двосторонніх зустрічей стало припинення співпраці з російськими організаціями у сфері досліджень, науки та інновацій, у чому Європа підтвердила свою цілковиту згоду з Україною.

На тлі повномасштабного російського вторгнення в Україну, Європейські партнери пропонують сучасні європейські інструменти підтримки українських учнів, студентів, викладачів, науковців та всіх працівників науки і освіти. Розглянемо де-які з них.

Європейська Комісія запустила портал ERA4Ukraine для надання інформаційних та допоміжних послуг українським науковцям, які через війну змушені виїхати за кордон. Портал об'єднує ініціативи на рівні ЄС, окремих країн та неурядових організацій. На порталі представлена інформація про визнання дипломів, актуальні вакансії, соціальну допомогу, пропозиції житла для науковців та їх сімей тощо.

Science4Refugees і портал EURAXESS надають дослідницькі стажування для біженців, роботу на неповний або повний робочий день, а також доступ до Європейського дослідницького співтовариства. Українські дослідники мають право скористатися ініціативою Science4Refugees без наявності статусу біженця.

Українським установам надається вільний доступ до повнотекстових електронних ресурсів, доступних у рамках проекту Research4Life (зокрема, Dimensions – наукометричної платформи від компанії «Digital Science», Scopus – однієї з найбільших реферальних баз наукових цитат від «Elsevier» компанія ProQuest Dissertations & Theses Global (PQDT) – найповніша у світі колекція мультидисциплінарних дисертацій і тез від компанії «ProQuest»). За півріччя 2022 року понад 500 українські установи скористалися своїм правом і зареєструвалися на цьому ресурсі, а кількість баз даних на платформі Research4Life для українських дослідників зростає до 40.

Це дослідження стало спробою зробити короткий огляд деяких успішних ініціатив та проєктів, реалізованих у сфері освіти та науки в контексті інтеграції з ЄС, незважаючи на триваючу активну військову діяльність на території України.

На основі проведеного аналізу нами розроблено ряд пропозицій, які сприятимуть євроінтеграції української освіти і науки, зокрема: продовження розпочатих реформ у сфері освіти і науки України на основі передового європейського досвіду; підвищення рівня володіння англійською мовою та цифрових навичок студентів і викладачів; розвиток мережі освітніх хабів як в Україні, так і за кордоном; залучення іноземних інвестицій у відбудову пошкодженої освітньої інфраструктури; оновлення дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору; зміцнення міжнародного співробітництва та збільшення участі українських науковців у

дослідженнях та інноваціях ЄС програми (наприклад, Erasmus, Horizon Europe тощо); комерціалізація інтелектуальної власності та активізація співпраці науки та бізнесу; підвищення публікаційної активності українських дослідників у наукових виданнях, які включені до баз даних Scopus та Web of Science тощо.

Важливо також враховувати необхідність надання психологічної допомоги учасникам навчального процесу як під час бойових дій, так і після їх закінчення. Водночас важливо, щоб українська система освіти і науки, в процес європейської інтеграції, зберегти свої унікальні риси, зокрема багату культурно-історичну спадщину.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Розвиток освіти і науки має вирішальне значення для вирішення сучасних викликів, таких як досягнення медицини, цифровізація, високотехнологічні галузі, енергозберігаючі технології, та забезпечення верховенства права. Без якісної освіти і науки неможливо ефективно вирішувати ці проблеми.

В Україні євроінтеграційні процеси у вищій освіті можуть бути прискорені шляхом підвищення ролі як державного, так і університетського менеджменту у створенні оптимальних умов і стимулів для міжнародної співпраці. Щоб досягти цього, уряд має забезпечити кращу фінансову підтримку закладів вищої освіти та сприяти їх міжнародній співпраці. Крім того, важливо оновити перелік спеціальностей, щоб він відповідав сучасній вітчизняній та міжнародній праці потреби ринку.

Вищі навчальні заклади мають запровадити новітні моделі організації навчання та технології навчання, запропонувати навчання викладачів і студентів євроінтеграції та участі в європейських освітніх програмах, запровадити викладання предметів іноземними мовами. Встановлення партнерства з європейськими університетами може сприяти

інтеграції у світовий освітній простір. Цього можна досягти шляхом залучення іноземних викладачів до викладання у вітчизняних університетах, сприяння програмам обміну студентами та викладачами, заохочення участі студентів у програмах подвійних дипломів, обміни та індивідуальні грантові програми.

Тому, незважаючи на безпрецедентну жорстокість російських агресорів щодо українського народу, ці події призвели до прискорення процесів інтеграції України в Європейський освітньо-інноваційний простір, посилення гармонізації законодавства України з директивами ЄС, збільшення кількості міжнародних грантів та співробітництво між Україною та Європою. ЄС повністю підтримує Україну і вже зробив важливі кроки, зокрема фінансову підтримку для розвитку національної системи освіти та науки. Однак це дуже багатогранна та всеосяжна тема, особливо під час дії військового стану, тому вона буде в центрі нашого наступного дослідження.

Література

1. Кручек О. А. Інтеграція національної освіти у європейський освітній простір: проблеми та перспективи розвитку. *Sciences of Europe*. 2021. № 70(3). С. 13–19.
2. Грузинська І. Понятійно-категоріальний апарат дослідження проблеми публічної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти як чинника інтеграції України до європейського освітнього простору. *Молодий вчений*. 2022. № 3(103)). С. 43–48.
3. Гринюк С. П., Зайцева І. В. Міжнародне співробітництво закладів вищої освіти як складник інтеграції України в Європейський простір вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. С. 50–56.

4. Сілкова О., Макаренко О., Макаренко В. Інтеграції вищої освіти України у міжнародний освітній простір шляхом цифровізації в умовах військового стану. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 1(7). С. 610–621.
5. Желанова В. Напрями реалізації стратегії інтеграції в сучасній освіті України. *Нові технології навчання*. 2020. № 94. С. 132–137.
6. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. UNHCR. 2022. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767> (дата звернення: 25.05.2023).
7. Чим закордонні школи відрізняються від українських? Результати опитування батьків, чиї діти знаходяться за кордоном. Освітній омбудсмен України. 2022. URL: <https://eo.gov.ua/chym-zakordonni-shkoly-vidrizniaiutsia-vid-ukrainskykh-rezultaty-opytuvannia-batkiv-chyidi-znakhodiatsia-za-kordonom/2022/08/23/> (дата звернення: 25.05.2023).
8. Бабакіна О. О. Сучасні тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 98(5). С. 16–30.

References

1. Kruchek O. A. Integration of national education into the European educational space: problems and development prospects. *Sciences of Europe*. 2021. Vol. 70, No. 3. P. 13–19. [in Ukrainian].
2. Gruzynska I. Conceptual-categorical apparatus of the study of the problem of public policy in the sphere of ensuring the quality of higher education as a factor of Ukraine's integration into the European educational space. *Young scientist*. 2022. Vol. 3, No. 103), P. 43–48. [in Ukrainian].

3. Hryniuk S. P., Zaitseva I. V. International cooperation of higher education institutions as a component of Ukraine's integration into the European area of higher education. *Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU*. 2022. P. 50–56. [in Ukrainian].
4. Silkova O., Makarenko O., Makarenko V. Integration of higher education of Ukraine into the international educational space through digitalization under martial law. *Herald of science and education*. 2023. Vol. 1, No. 7. P. 610–621. [in Ukrainian].
5. Zhelanova V. Directions of implementation of integration strategy in modern education of Ukraine. *New learning technologies*. 2020. Vol. 94. P. 132–137. [in Ukrainian].
6. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR*. 2022. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767> (Accessed 25 May 2023). [in English].
7. How do foreign schools differ from Ukrainian ones? Results of a survey of parents whose children are abroad. Educational Ombudsman of Ukraine. 2022. URL: <https://eo.gov.ua/chym-zakordonni-shkoly-vidrizniaiutsia-vid-ukrainskykh-rezultaty-opytuvannia-batkiv-chyi-dity-znakhodiatsia-zakordonom/2022/08/23/> (Accessed 25 May 2023). [in Ukrainian].
8. Babakina O. O. Modern trends in the development of the system of professional development of scientific and pedagogical staff of higher education institutions of Ukraine in the context of European integration. *Personal spirituality: methodology, theory and practice*. 2020. Vol. 98, Vol. 5. P. 16–30. [in Ukrainian].